

نگاهی به همایش بین المللی «اخلاق اسلامی در دانشگاه»

محمد جواد فلاح

اشاره

همایش بین المللی «اخلاق اسلامی در دانشگاه ها»، یازدهم و دوازدهم اردیبهشت ماه سال جاری (۱۳۸۷ شمسی) در شهر مقدس قم با حضور استادان، دانشجویان و کارشناسان داخلی و خارجی برگزار گردید. مقالات رسیده به همایش ۱۵۰ مقاله بوده که ترکیب آنها بدین شرح است:

موضوعات مشترک اخلاقی	۸ مقاله
فلسفه ی اخلاق	۳۸ مقاله
اخلاق اسلامی	۲۲ مقاله
اخلاق کاربردی	۳۸ مقاله
عرفان عملی در اسلام	۳۶ مقاله
مقالات مهمانان خارجی	۸ مقاله (یک مقاله ی عربی و ۷ مقاله ی انگلیسی)

آشنایی با میهمانان خارجی همایش:

۱. دیوید بی. بورل (عضو جماعت صلیب مقدس)

حوزه ی تخصص: الهیات فلسفی، فلسفه ی اسلامی، الهیات تطبیقی.

۲. ای. جیمز ریمر

حوزه‌ی تخصص: تاریخ اندیشه‌ی اروپا در قرن نوزدهم، الهیات مدرن و فناوری، الهیات آلمان در دهه‌ی ۱۹۲۰ و دهه‌ی ۱۹۳۰، الهیات و نظریه‌ی اجتماعی انتقادآمیز، الهیات نظام‌مند منونایت، اندیشه‌های الهیاتی ایمانوئل هیرش، پل تیلیش، کارل بارت، دیتریش بونهوفر،

۳. **برونو کی. نیدرباکر** (عضو یسوعیان)

علائق پژوهشی: روش الهیات در سده‌های میانه، معرفت‌شناسی باور اخلاقی.

۴. **پروفسور ولفگانگ پالاور**

۵. **دکتر پاتریک ریوردن** (عضو یسوعیان)

علائق پژوهشی: دین و زندگی اجتماعی، شهروندی، مصالح همگانی.

۶. **دکتر سجاد رضوی**

علائق پژوهشی: تاریخ اندیشه‌ی اسلامی، تفسیر قرآن و هرمنوتیک متن.

۷. **دکتر ادیس هانی** (از کشور مراکش)

۸. **دکتر محمد لگنهاوزن** (اندیشمند آمریکایی مقیم ایران و عضو هیأت

علمی مؤسسه‌ی آموزشی و پژوهشی امام خمینی قم)

تذکر: مشخصات کامل میهمانان خارجی (وضعیت شغلی، جایگاه

علمی، حوزه‌ی مطالعات تخصصی، تألیفات و مقالات و...) در دبیرخانه‌ی

همایش موجود است.

زمان، مکان و نحوه‌ی برگزاری همایش:

همایش در تاریخ ۱۱ و ۱۲ اردیبهشت ۱۳۸۷ شمسی در شهر قم و در دو بخش جلسات عمومی و کمیسیون تخصصی برگزار شد.

الف- جلسات عمومی:

همایش دارای چهار جلسه‌ی عمومی بود که در سالن همایش مؤسسه‌ی آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره) به شرح زیر برگزار شد:

۱. افتتاحیه (مدیر جلسه: حجة الاسلام دکتر محمد علی شمالی)

برنامه‌ها: (گزارش دبیر علمی، سخنرانی حجة الاسلام محمدیان و آیه الله مصباح یزدی)

۲. نشست علمی- عصر روز اول- (دکتر محمد لگنهاوزن، دیوید بورل، سجاد رضوی، مهدی علیزاده)

۳. سخنرانی علمی- صبح روز دوم- (دکتر شمالی «به زبان انگلیسی»، حجة الاسلام لاریجانی)

۴. اختتامیه (سخنرانی دکتر ابراهیم کلانتری، گزارش نمایندگان کمیسیون‌های چهارگانه)

ب- کمیسیون‌های تخصصی:

همایش دارای چهار کمیسیون تخصصی بود که به طور همزمان در چهار سالن مجزا به شرح زیر تشکیل می‌شد:

۱. کمیسیون فلسفه‌ی اخلاق در این کمیسیون ۱۴ مقاله به شرح زیر ارائه گردید:

ارایه‌ی مقاله (صبح روز اول):

۱. حجّة الاسلام دکتر مجتبی مصباح / عنوان مقاله: «اطلاق و نسبیّت در اخلاق».
۲. پاتریک ریوردان / عنوان مقاله: «توسّل به خوب‌های مشترک».
۳. حجّة الاسلام محمد سربخشی / عنوان مقاله:
۴. برنو نیدرباکر / عنوان مقاله: «اخلاق چگونه می‌تواند به دین وابسته باشد؟»

ارایه‌ی مقاله (عصر روز اول):

۵. سجاد رضوی / عنوان مقاله: «تمرکز مجدد بر اخلاقیات مبنایگرایانه».
۶. محسن جوادی / عنوان مقاله: «استقلال اخلاق یا استقلال عامل اخلاقی؟»
۷. محسن جاهد / عنوان مقاله: «نسبیّت‌گرایی اخلاقی - فرهنگی کلاسیک».

ارایه‌ی مقاله (صبح روز دوم):

۸. حجّة الاسلام دکتر احمد حسین شریفی / عنوان مقاله: «شهرت و اخلاق».
۹. حجّة الاسلام دکتر سیداکبر حسینی قلعه‌بهمن / عنوان مقاله: «واقع‌گرایی اخلاقی».
۱۰. طاهره ماهروزاده / عنوان مقاله: «نسبیّت‌گرایی اخلاقی و نقد و بررسی آن».

ارایه‌ی مقاله (عصر روز دوم):

۱۱. حسین اترک / عنوان مقاله: «وظیفه‌گرایی اخلاقی قاضی عبدالجبار».
۱۲. حجّة الاسلام دکتر منصور نصیری / عنوان مقاله: «نظریه‌ی برین سودگرایی».
۱۳. حسنعلی رحمتی / عنوان مقاله: «چرایی و چگونگی نقد فلسفه اخلاق زنانه نگر».
۱۴. حسن مهرنیا / عنوان مقاله: «مطالعه‌ی تطبیقی فلسفه اخلاق از دیدگاه دکارت و ارسطو».

۲- کمیسیون اخلاق اسلامی

در این کمیسیون ۱۳ مقاله به شرح زیر ارائه گردید:

ارایه‌ی مقاله (صبح روز اول):

۱. مرتضی حق شناس / عنوان مقاله: «کتاب‌های درسی اخلاق اسلامی در ترازوی نقد».
۲. قدرت الله مؤمنی / عنوان مقاله: «نظر دانشجویان پزشکی اصفهان در مورد درس اخلاق اسلامی».
۳. عبدالله اسدی / عنوان مقاله: «بررسی نگرش دانشجویان نسبت به رعایت ارزش‌های اخلاقی در دانشگاه علوم پزشکی اردبیل».

ارایه‌ی مقاله (عصر روز اول):

۴. ابراهیم عباسی حسینی / عنوان مقاله: «دنیا و دنیا‌گرایی در اسلام».
۵. مسلم امینی نژاد / عنوان مقاله: «گناهان و عقوبت دنیوی از دیدگاه قرآن».

۶. اکبر قربانی / عنوان مقاله: «بررسی دیدگاه که یرکگور در باب مسأله‌ی قتل نفس زکیه».

۷. علی اقدامی / عنوان مقاله: «بازشناسی زهد در قرآن».

ارایه‌ی مقاله (صبح روز دوم):

۸. ادریس هانی / عنوان مقاله: «ضرورت نهادینه کردن اخلاق دانشگاهی».

۹. دکتر محسن جاهد / عنوان مقاله: «ابن حزم (فضایل و رذایل)».

۱۰. دکتر مسعود آذربایجانی / عنوان مقاله: «روانشناسی اخلاق».

ارایه‌ی مقاله (عصر روز دوم):

۱۱. صغری احمدزاده / عنوان مقاله: «شیوه‌ی پیامبر در مواجهه با ناهنجاری‌های اخلاقی و معنوی در جامعه».

۱۲. فرزانه واصفیان / عنوان مقاله: «انحرافات جنسی زنان از دیدگاه مردان و زنان».

۱۳. عبدالرسول مشکات: «درس اخلاق اسلامی (پاس داشتن یا پاس کردن)».

۳. کمیسیون اخلاق کاربردی:

در این کمیسیون ۱۱ مقاله به شرح زیر ارائه گردید:

ارایه‌ی مقاله (صبح روز اول):

۱. حجّة الاسلام دکتر سید حسن اسلامی / عنوان مقاله: «به مرگی».

۲. حجّة الاسلام عبدالرحیم سلیمانی اردستانی / عنوان مقاله: «اخلاق زیست محیطی در متون مقدّس ابراهیمی».

ارایه‌ی مقاله (عصر روز اول):

۳. حجّة الاسلام دکتر حمید شهریاری / عنوان مقاله: «اخلاق رایانه».
۴. خانم منیژه عاملی / عنوان مقاله: «دانش نظری اخلاق حرفه‌ای».
۵. حجّة الاسلام محمد تقی اسلامی / عنوان مقاله: «قلمرو شناسی اخلاق پزشکی (رابطه‌ی فقه و اخلاق)».

ارایه‌ی مقاله (صبح روز دوم):

۶. مریم شمسایی / عنوان مقاله: «ارتباط اخلاق و سیاست از دیدگاه اسلام و اندیشمندان اسلامی».
۷. دکتر عباس ملکی / عنوان مقاله: «اخلاق در سیاست جهانی و پیشنهادهایی برای مداخله‌ی ایران».
۸. جیمز رایمر / عنوان مقاله: «پردازش مبانی عام برای اخلاق عمومی: ادله‌ی موافق و مخالف اخلاق جهانی».

ارایه‌ی مقاله (عصر روز دوم):

۹. مینا باهنر / عنوان مقاله: «مروری بر اخلاق غم و شادی در مواجهه با دیگران از منظر متون دینی و عرفانی».
۱۰. غلامعلی زارع / عنوان مقاله: «دگر دوستی در ادب فارسی».
۱۱. ولف گانگ پلاور / عنوان مقاله: «اهمیت وحی کتاب مقدس برای اخلاق اجتماعی کاتولیک».

۴. کمیسیون عرفان عملی:

در این کمیسیون ۱۱ مقاله به شرح زیر ارائه گردید:

ارایه‌ی مقاله (صبح روز اول):

۱. دکتر محمد اسدی گرمارودی / عنوان مقاله: «عرفان در قرآن، احادیث و ادعیه».
۲. حجّة الاسلام دکتر عبدالحسین خسروپناه / عنوان مقاله: «تصوّف سنتی».
۳. دکتر محسن فاطمی / عنوان مقاله: «سینما و تجربه‌ی دینی (ارایه‌ی مقاله به صورت تلفنی)».

ارایه‌ی مقاله (عصر روز اول):

۴. ولی الله عباسی / عنوان مقاله: «نگاهی به تفکر در اندیشه‌ی عرفانی».
۵. حجّة الاسلام محمد جواد رودگر / عنوان مقاله: «استاد و راهنما در عرفان».
۶. خلیل بهرامی قصر چمی / عنوان مقاله: «عرفان امام خمینی و تأثیر آن در رهبری انقلاب اسلامی».

ارایه‌ی مقاله (صبح روز دوم):

۷. حجّة الاسلام دکتر محمدتقی فعّالی / عنوان مقاله: «عرفان پائولو کوئیلو».
۸. دکتر حسن یوسفیان / عنوان مقاله: «شریعت، طریقت و حقیقت از دیدگاه عارف نما».
۹. دکتر محمد اسدی گرمارودی / عنوان مقاله: «شریعت، طریقت و حقیقت».

ارایه‌ی مقاله (عصر روز دوم):

۱۰. حجّة الاسلام حسین روحانی نژاد/ عنوان مقاله: «مقاله‌ی

سلوک (مراحل، مقامات و منازل)».

۱۱. محمّد جواد رحمانی / عنوان مقاله: «سیر انفسی در قرآن».

قلمروشناسی اخلاق پزشکی / محمدتقی اسلامی

چکیده: اخلاق پزشکی یکی از مهم‌ترین و باسابقه‌ترین شاخه‌های اخلاق کاربردی است. اخلاق پزشکی (medical-ethics)، اخلاق پرستاری (nurse-ethics)، اخلاقیات زیست پزشکی (biomedical-ethics) و مسائل اخلاقی مربوط به بهزیستی و مددکاری اجتماعی (social work ethics) در شاخه‌ی گسترده‌تری به نام اخلاق مراقبت و بهداشت (Healthcare-ethics) قرار دارند.

اخلاق پزشکی از موضوعات و مسایلی بحث می‌کند که مربوط به پزشک و رابطه‌ی او با بیمار و همراهان و نزدیکان بیمار، تعاملات پزشک با دیگر پزشکان، روابط تیم پزشکی و پرسنل بیمارستانی با یکدیگر، شرایط و ویژگی‌های بیمارستان اخلاقی و مانند آن می‌شود.

در کشور ما، به ویژه در دهه‌ی اخیر، توجه ویژه‌ای به اخلاق پزشکی شده است. شناسایی هرچه دقیق‌تر قلمرو مباحث این رشته، از مغالطات و خلط بحث‌های ممکن جلوگیری می‌نماید و به شکوفایی و ثمربخشی آن کمک خواهد کرد. در این میان، یکی از موضوعاتی که باید بدان پرداخت، رابطه‌ی اخلاق پزشکی با فقه پزشکی است.

در این مقاله، قصد داریم پس از ارایه‌ی فهرستی نسبتاً جامع از مباحثات اخلاقی رایج در حرفه‌ی بهداشت و سلامت، قلمرو مباحث اخلاقی این حرفه را از مباحث فقهی آن بازشناسی کنیم و نقاط تلاقی و تعامل این دو حوزه و نیز نقاط تمایز و افتراق آنها را نشان دهیم؛ چرا که به نظر می‌رسد

اخلاق پزشکی در روش بحث و در موضوع، هدف، مبادی، مبانی و منابع دارای شباهت‌ها و تفاوت‌ها و یا تعاملاتی با فقه پزشکی است. اما آن چه در این میان، توجّه فوق العاده‌ای می‌طلبد تقدّم و اولویت مباحث اخلاقی بهداشت و سلامت بر مباحث فقهی این حوزه است که در مقاله پیرامون آن توضیح خواهیم داد.

واژه‌های کلیدی: اخلاق پزشکی، قلمروشناسی، اخلاق مراقبت و بهداشت، فقه پزشکی، اخلاق زیستی.

***

چیستی تصوّف سنتی / دکتر عبدالحسین خسروپناه^۱

چکیده: تصوّف سنتی، یکی از جریان‌های صوفیانه و عرفانی در تاریخ اسلام است که این مقال به چیستی آن پرداخته است. این نوشتار، ابتدا به تبیین واژه‌ی صوفی اشاره دارد و سپس فرایند آن، یعنی تصوّف اهل سنت معارض با اهل بیت و تصوّف سنتی - شیعه و تصوّف شیعه را بیان می‌کند.

اولین جریان تصوّف اهل سنت معارض با اهل بیت، توسط عثمان بن شریک کوفی، معروف به ابوهاشم کوفی، مطرح گردید که جامی در تفحّات الانس و قشیری، از بزرگان علمای صوفیه، بدان اعتراف نموده‌اند.

وی، مانند رهبانان، جامه‌های پشمینه و درشت می‌پوشید و نظریه‌ی حلول و اتّحاد را رواج داد. بعد از ابویزید بسطامی، فرقه‌ی بایزیدیّه و بسطامیّه و شطاریّه را رواج داد.

فرقه‌ی جنیدیّه، پیرو ابوالقاسم جنید بن محمّد بغدادی، فرقه‌ی نوریّه،

۱- عضو هیأت علمی پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه‌ی اسلامی.

پیرو احمد بن محمد نوری، فرقه‌ی خرازیّه پیرو ابو سعید خرازند، فرقه‌ی طیفوریّه، پیرو بایزید سطفور بن عیسی بسطامی، فرقه‌ی قساریّه، پیرو حمدون بن احمد عماره‌ی قصار، فرقه‌ی سهلیّه، پیرو سهل بن عبدالله تستری، فرقه‌ی نقشبندیّه، پیرو ابراهیم ادهم و فرقه‌ی ذهبیّه، و فرقه‌ی ذهبیّه پیرو معروف کرخی می‌باشد.

این مقاله، به جهت گستردگی فرقه‌های صوفیه، تنها به تحلیل دو فرقه‌ی شایع و رایج، یعنی فرقه‌ی ذهبیّه و نعمت‌اللهی گنابادیه پرداخته است و پاره‌ای از مطالب مربوط به سلسله‌های صوفیه و اعتقادات آنها، مانند اعتقاد به ولایت مطلقه‌ی اقطاب و اعتقاد به مهدویت نوعیه و بدعت‌گذاری در مالیات اسلامی و غلو نسبت به امام علی⁷ و اقطاب سلسله را توصیف و تحلیل کرده و از برخی دروغ‌ها و استناد علمای شیعه به خود، پرده برداشته است.

نویسنده، در پایان، به پاره‌ای از فتاوی فقهای شیعه درباره‌ی تصوّف اشاره نموده است.

واژه‌های کلیدی: تصوّف، فرقه‌های صفویّه، فرقه‌ی ذهبیّه، فرقه‌ی نعمت‌اللهی.

***

مبانی ترویج اخلاق حرفه‌ای در دانشگاه/ احد فرامرز قراملکی^۱

چکیده: ترویج اخلاق حرفه‌ای در دانشگاه بر مبانی مختلف استوار است. استقصا و تحلیل همه‌ی مبادی در یک مقاله میسر نیست. به همین

دلیل، با اخذ عنوان در چارچوب مهمله، اهمّ مبادی تصویریّه و مبادی تصدیقیّه آن را مورد بحث قرار می‌دهیم.

چیستی اخلاق، هویت اخلاق حرفه‌ای، هویت سازمانی دانشگاه، هویت حرفه‌ای آموزش و پژوهش دانشگاهی، عناصر محیطی دانشگاه و چیستی عهدنامه‌ی اخلاقی و منشور اخلاق سازمان، از اهمّ مبادی تصویریّه‌اند. مبادی تصدیقی مورد بحث عبارتند از: اصل تقدّم اخلاق در رفتار ارتباطی درون‌شخصی بر رفتار برون‌شخصی، اصل تأثیر جهانی فساد در دانشگاه، اصل پرهیز از تحویلی‌نگری، اصل جامعیت سند اخلاقی، اصل اسلامیت اخلاق دانشگاهی.

واژه‌های کلیدی: اخلاق حرفه‌ای، دانشگاه، عهدنامه‌ی اخلاقی، منشور اخلاق سازمان، تحویلی‌نگری، سند اخلاقی.

***

عرفان در قرآن، احادیث و ادعیه / دکتر محمد اسدی گرمارودی^۱

چکیده: یکی از مباحث مهم در عرفان اسلامی، تطابق آن با شرع و سیره‌ی معصومین است. حقایق عرفانی ریشه در فطرت انسانی داشته، لذا در تمامی ملّت‌ها و مکاتب مطرح شده است. شاید همین امر باعث شده که برخی اسلامی بودن عرفان را نپذیرفته‌اند و حال آن که حقیقت شرع و بهره‌مندی عالی دینی با نگرش عرفانی میسر است.

این مقاله کوشیده تا سه عنوان مهم از عناوین عرفان را در آیات و روایات و ادعیه‌ی معصومین بررسی نماید. عناوین «تفسیر عرفانی کثرات در عالم وجود» و «هدف عارفانه در دین‌داری و عبودیت» و همچنین

۱- استادیار گروه معارف اسلامی دانشگاه صنعتی شریف.

«ابزار شهود و نحوه ی کشف حقیقت از طریق دل» را در منابع شرعی بررسی نموده و می‌کوشد تا سرمنشأ اسلامی عرفان اسلامی را آشکار نماید.

واژه‌های کلیدی: تجلی، ظهور، شهود، حقیقت، دل، لقای الهی.

***

بازگشت [به حق] در دیدگاه ملاصدرا و اقتضائات آن برای اخلاق / دیوید بورل^۱ ترجمه منصور نصیری

چکیده: اخلاق، به عنوان رشته‌ای که به شیوه‌ای هنجاری به رفتار انسان می‌پردازد، در معرض تفسیرهای نظری گوناگونی است.

با این حال، پیش‌فرض اصلی آن، آزادی (اختیار) انسان است؛ پیش‌فرضی که ارسطو به طور خلاصه از آن به شایستگی ما برای دریافت ستایش یا سرزنش تعبیر می‌کند.

به این معنا، عمل به گونه‌ی درست، فارغ از این که چه تفسیری از آن داشته باشیم، هدف رفتار اخلاقی است و نمی‌تواند صرفاً به معنای انجام آنچه که طبیعت اقتضا می‌کند باشد (آن هم یا به معنای انجام آنچه غرایز ما اقتضا می‌کند، یا آنچه هر کس انجام می‌دهد).

بنابراین، پیش‌فرض رفتار اخلاقی، وجود هنجارهایی است و اینجاست که معمولاً بحث و نزاع اندشمندان آغاز می‌شود؛ شأن و مقام چه کسی هنجارها را پایه‌ریزی می‌کند؟ با این حال، در جهانی که ویژگی‌های مهم و برجسته آن منعکس‌کننده‌ی حکمت و فرزانه‌گی خالق

بی‌همتاست، نمی‌توان خود طبیعت را به عنوان راهنمونی به رفتار درست نادیده گرفت.

در واقع، این همان دیدگاه ملاصدراست که در بحث از صدور/تجلی از «خدای واحد» که همان خلقت باشد، پایه‌ریزی و در مسیر بازگشت انسان به «واحد» (حق) تثبیت می‌شود.

بدین ترتیب، نمی‌توان هیچ‌گونه تفکیک ساده‌ی «باید» از «هست» را بر اساس الگوی خلقت تأیید کرد. ملاصدرا، در قالب این الگو، که در این مقاله در صدد توضیح آن هستیم، به تبیین آن در مرحله‌ی آغاز و نیز در مرحله‌ی بازگشت می‌پردازد.

واژه‌های کلیدی: اخلاق، هنجار اخلاقی، بازگشت به حق، باید، هست.

***

اخلاق چگونه می‌تواند بر دین وابسته باشد؟/ برنو نیدرباخر^۱ ترجمه:

منصور نصیری

چکیده: ما خدا باوران به خدای واحدی معتقدیم که همه چیز به او وابسته است. اما سؤالی که با آن مواجه هستیم این است که: «اخلاق چگونه می‌تواند به خدا وابسته باشد؟»

در اینجا نظریه‌های اخلاقی‌ای را که در آنها خداوند نقش بنیادی دارد، نظریه‌های اخلاقی فوق طبیعی می‌نامیم. من در این مقاله به ارایه و ارزیابی چند پاسخ عمده درباره‌ی چگونگی ابتنا اخلاق بر خدا خواهم پرداخت.

واژه های کلیدی: اخلاق، نظریه های اخلاقی فوق طبیعی، اخلاق
 هنجاری، فرااخلاق، فوق طبیعت گرایی هنجاری، فوق طبیعت گرایی
 شناختی، فوق طبیعت گرایی متافیزیکی.

***

**اخلاق فضیلت مدار و نسبت آن با اخلاق اسلامی / دکتر سید حسن
 اسلامی^۱**

چکیده: در برابر دو نظام اخلاقی تکلیف گرا و نتیجه گرا در غرب،
 دهه های اخیر شاهد احیای مجدد نظامی اخلاقی شده که به جای
 «کنش»، بر «منش» تأکید دارد و به اخلاق فضیلت مدار
 (Virtue ethics) نامور شده است.

مسلمانان، از گذشته، با روایت افلاطونی این نظام آشنا بوده و با
 تعدیلی اندک آن را بر اخلاق اسلامی منطبق دانسته اند.

این مقاله می کوشد تا نسبت این اخلاق را با اخلاق اسلامی بررسی
 کند و صحت ادعای یگانگی آن دو را محک بزند.

به همین سبب، نگارنده، بحث را از معادل یونانی فضیلت، یا «آرته»،
 آغاز کرده و معنای آن را در فرهنگ یونانی تحلیل نموده و بر اساس
 متون اصلی اخلاق فضیلت مدار، فضایل اصلی در این نظام اخلاقی را
 نشان داده است.

آن گاه سیر این نظریه در جهان اسلام دنبال و جایگاه مقبول آن در
 میان عالمان مسلمان بازتابانده شده است.

۱- استادیار مؤسسه ی آموزش عالی ادیان و مذاهب.

سرانجام، مدّعی اصلی این مقاله که ناسازگاری روایت یونانی اخلاق فضیلت‌مدار با ارزش‌های اخلاق اسلامی است، بیان شده و نگارنده برای اثبات آن، سه دلیل اصلی پیش کشیده است: نخست آن که فضایل اصلی در اخلاق یونانی، سکولار و دنیوی است؛ دوم آن که فضایل چهارگانه‌ی اصلی در این نظریه، جامع فضایل اصلی اسلامی نیستند؛ و سوم آن که معنای این فضایل در اخلاق یونانی با معنای آنها در نظام اخلاق اسلامی سخت متفاوت است.

دشواری اصلی فضایل چهارگانه آن است که بر نفس‌شناسی خاصی استوار است که با نفس‌شناسی قرآنی متفاوت است. واژه‌های کلیدی: اخلاق فلسفی، اخلاق فضیلت‌مدار، اخلاق افلاطونی، اخلاق یونانی، اخلاق اسلامی.

***

اخلاق رایانه: تاریخچه و کلیات / حمید شهریاری^۱

چکیده: این مقاله در ابتدا به جایگاه و اهمیت اخلاق رایانه می‌پردازد و هدف این بحث را روشن می‌کند. سپس، حوزه‌ی شمول بحث از اخلاق رایانه و فن‌آوری اطلاعات و ارتباطات را بررسی و در این رابطه به روش‌شناسی عرضه شده از سوی یکی از مراکز معتبر دنیا اشاره می‌نماید.

در ادامه، ضمن بیان ایجاد تحولات شگرف در دنیا بر اثر رشد روزافزون این فن‌آوری‌ها، به تفصیل، تاریخ مباحث فلسفه‌ی اخلاق در این حوزه از سال ۱۹۴۰ میلادی تا پایان قرن بیستم را ذکر می‌کند.

۱- مدیر مرکز تحقیق و توسعه‌ی علوم انسانی، استادیار سازمان سمت.

این بحث دید وسیعی در مسأله ایجاد می‌کند و با ارجاعات مناسب مقاله، افراد کلیدی در این حوزه شناسایی می‌شوند. بحث از اخلاق رایانه با بیان مسایل اصلی ذیل و توضیحات هر مسأله دنبال می‌شود.

کساد شدن کارهای کارگران و کارمندان با حضور رایانه‌ها، به خطر افتادن سلامت و ایمنی کارگران بر اثر ورود رایانه‌ها به محیط کار، تهدید ویروس‌ها و خطرات امنیتی، بررسی رفتار هکرها و فضولی‌های رایانه‌ای، مالکیت فکری و حق تألیف و اختراع، و مسئولیت مدنی متقابل متخصصان، مدیران، کاربران و سازمان‌ها، از جمله مباحث مطرح شده در این مقاله است.

در پایان، جهت آشنایی خوانندگان فارسی زبان با راهنماهای عملی که در سازمان‌های خارجی مدوّن می‌شود، یکی از این راهنماها را که مربوط به انجمن ماشین‌های اداری در امریکا است مرور خواهیم کرد. **واژه‌های کلیدی:** تاریخ اخلاق رایانه، فن‌آوری اطلاعات و ارتباطات، جامعه‌ی شبکه‌ای، سببرنتیک، جرم رایانه‌ای، راهنمای عمل.

***

توسل به خوب‌های (خیرهای) مشترک: چالشی بر فردگرایی نفع‌طلبانه / پاتریک ریوردان^۱ ترجمه: منصور نصیری
 چکیده: در سنت مسیحیت کاتولیک، مفهوم خیر (خوب) مشترک، جایگاه بسیار مهمی در تأمل بر زندگی اخلاقی دارد. در پایه‌ریزی و بسط سنتی درباره‌ی تعلیم اجتماعی کاتولیک (یا اندیشه‌ی اجتماعی کاتولیک) در قرن بیستم، این مفهوم امتیاز ویژه‌ای یافته است.

این نکته، در مجموعه‌ی بخشنامه‌های پاپی، از زمان صدور نامه‌ی پاپ لئوی سیزدهم (۱۸۹۱)، با عنوان «*Rerum novarum*» به صراحت بیان شده، اما به ویژه در نظام‌نامه‌ی شورای دوم واتیکان درباره‌ی مسیحیت در جهان معاصر (۱۹۶۵) با عنوان «*Gaudium et spes*» تبیین شده است.

محدود کردن مفهوم خیر مشترک در سنت کاتولیک به آنچه که از زمان قرن بیستم تا عصر حاضر بیان شده، خطاست. این مفهوم در مباحث مطرح در قرون وسطی به طور قابل توجهی به کار رفته و توماس آکویناس در ارایه‌ی دیدگاه‌های خود درباره‌ی بسیاری از موضوعات اخلاقی، اجتماعی و سیاسی بر آن تکیه می‌کند.

اما همه‌ی مطلب این نیست، بلکه علاوه بر آن، این مفهوم ریشه در درک و فهم ماهیت جهان مسیحیت و سرنوشت غایی آن (کلیساشناسی) دارد. همچنین نقش مهمی در انسان‌شناسی مبتنی بر مسیحیت دارد که بر همبستگی همه‌ی بشریت در نیاز به رستگاری و در ارایه‌ی نجات (نجات‌شناسی) و در تأمل در نظام مخلوق و ارتباط کل خلقت با خالقش تأکید دارد. این مفهوم، موضوع مهم و محوری در تأمل در ایمان مسیحی و حیات مسیحی است.

من، در بافت و موقعیت این کنفرانس بین‌المللی درباره‌ی اخلاق دینی در دانشگاه‌ها، به تأمل درباره‌ی چالشی خواهم پرداخت که به هنگام انتقال اخلاق دینی به دانشگاه‌ها با آن مواجه هستیم؛ دانشجویانی که با منظری که در سنت دینی زنده‌ی مسیحیت کاتولیک مورد تأیید است هم‌نوا نیستند.

مقاله‌ی حاضر از سه بخش تشکیل یافته است: نخست، توصیفی از واکنش نوعی به عرضه‌ی خیر مشترک ارایه خواهم کرد؛ در گام دوم،

برای روشن کردن پیچیده بودن مسایل مربوطه، به تحلیل این واکنش
خواهم پرداخت؛ و در گام سوم، به طور خلاصه، راهبرد مورد نظر برای
نحوه‌ی برخورد با این واکنش تحلیل شده را ترسیم خواهم کرد.

***

چالش‌های معاصر به اخلاق دینی / محمد لگنهاوزن^۱ ترجمه: منصور

نصیری

چکیده: در این مقاله، مروری کلی بر اخلاق مدرن با توجه به ارتباط آن
با اخلاق دینی ارائه شده است. در این مرور کلی، اهمیت نقش
مونتایگن، هابس، هیوم، کانت و هگل در تغییر مسیر اخلاق از دین بیان
شده است. و به علاوه، استدلال شده که هر کس که امیدوار به ارایه‌ی
اخلاق دینی در جهان معاصر است، باید به مطالعه و بررسی این فرایند
سکولارسازی اخلاق پردازد.

همچنین به چند گرایش اخیر نیز اشاره نموده و نظریه‌های اخلاقی در
عصر حاضر را به سه دسته‌ی کلی تقسیم کرده است: نظریه‌های
نتیجه‌گرا، نظریه‌های وظیفه‌شناختی و نظریه‌های فضیلت‌محور. استدلال
شده که اخلاق دینی موفق باید نقاط قوت این سه رویکرد را از نظر دور
ندارد.

***

ضرورت نهادینه کردن اخلاق دانشگاهی / آ. ادريس هانی^۱ ترجمه:

جواد غفاری

چکیده: بی تردید، اخلاق در نظام تربیتی به صورتی ویژه، و در سازندگی بشری به شکل عام، محور اصلی امور دیگر است. به طوری که اگر پیکره ی نظام تربیتی دچار فروپاشی اخلاقی شود، ناخودآگاه، به متن جامعه نیز سرایت می کند؛ و این نیست مگر به دلیل ارتباط تنگاتنگی که میان دانشگاه و جامعه از سویی، و میان اخلاق عمومی و اخلاق شغلی (حرفه‌ای) از سوی دیگر است.

البته مقصود از اخلاق در این مبحث، آموزه‌های اخلاقی به معنای ارشادی و عام آن نیست، بلکه آنچه موردنظر است آن مسأله‌ی فلسفی است که اخلاق را از حیث نسبیّت، عرضی بودن، تأثیر عمل‌گرایی و مانند آن بررسی می کند؛ مسأله‌ی ای که در حقیقت اخلاق و فایده و انواع آن مطرح است. همان مسأله‌ی ای که ارزش‌های اخلاقی را دچار دگرگونی و فعل و انفعالات ریشه‌ای در نظام ارزشی کرده و عالم بشریت را در بوته آزمایشی خطیر قرار داده است. این همان تحوّل است که دانشگاه‌ها و مراکز علمی و شیوه‌های تحقیق علمی را در شرایطی خطرناک تر به آوردگاه آزمایش می کشاند.

از نگاهی دیگر، این پرسش مطرح است که چگونه مغرب‌زمین، با این منظور از ارزش‌های اخلاقی کم‌رنگ خود، به آن سطح از پیشرفت رسیده است، در حالی که ما با وجود این همه ارزش‌های والا، تحوّل در شرایط آشفته‌مان نمی‌بینیم.

۱- محقق و نویسنده‌ی مراکشی.

ناگفته نماند که آموزه‌های اخلاقی به هیچ وجه در جامعه بی‌فایده نیستند، ولی راه‌حل این مسأله، تنها تنظیم شیوه و نمونه‌ی عملی است و مطمئناً آموزه‌های اخلاقی بدون روش‌مندی مناسب کارکرد لازم را نخواهند داشت.

از طرفی، بنابراین که بحث، مربوط به دانشگاه و عملکرد آموزشی و تربیتی است، بایستی نقش دانشگاه را در پذیرش این مسئولیت مهم معین کنیم، تا در نتیجه، تهدید خطر بی‌اخلاقی به طلیعه‌ی اخلاق‌مداری علمی و جهانی تبدیل شود.

واژه‌های کلیدی: نظام تربیتی، اخلاق عمومی، اخلاق حرفه‌ای، تحول، روش‌مندی.

***

استقلال اخلاقی / محسن جوادی^۱

چکیده: استقلال اخلاقی اصطلاحی است که به دو صورت مورد استفاده قرار می‌گیرد:

در یک کاربرد، برای اشاره به استقلال خودِ اخلاق به کار می‌رود که مراد از آن، خود‌آیینی نظام اخلاقی است. این خود‌آیینی می‌تواند از جهت وجود شناختی یا معرفت‌شناختی مورد لحاظ قرار گیرد.

کاربرد دوم، به استقلال عامل اخلاقی در مقام عمل دلالت دارد و آن‌گونه که کانت می‌گوید به معنای انگیزش برای عمل اخلاقی، صرفاً بر اساس احترام به قانون اخلاقی، است.

۱- دانشیار و عضو هیأت علمی دانشگاه قم.

بدین ترتیب، وجود هر عنصر انگیزشی دیگر، از جمله، امیال و احساسات، به استقلال عمل اخلاقی ضربه زده، ارزش اخلاقی آن را از بین می‌برد.

این مقاله، ضمن دفاع از استقلال اخلاقی، استقلال عامل اخلاقی را به صورت مطلق نمی‌پذیرد و شرطیت آن برای تحقق عمل اخلاقی را رد می‌کند.

واژه های کلیدی: استقلال اخلاقی، استقلال عامل اخلاقی، انگیزش اخلاقی، اوصاف اخلاقی، معرفت اخلاقی، کانت.

***

واقع گرایی اخلاقی / سید اکبر حسینی قلعه بهمن^۱

چکیده: پژوهش‌های اخلاقی در سه عرصه قابل مطرح شدن هستند: اخلاق هنجاری، اخلاق توصیفی و فرا اخلاق. مبحث واقع گرایی اخلاقی در زمره‌ی مباحث فرا اخلاقی است که به بحث عقلانی در حوزه‌ی اخلاق می‌پردازد.

همچنین، فرا اخلاق نیز به نوبه‌ی خود، دارای مباحث گوناگونی است. مباحث هستی‌شناختی، معرفت‌شناختی، معناشناختی و منطقی. واقع گرایی اخلاقی با هر چهار عرصه‌ی مذکور در ارتباط بوده و برآیند مباحث مطروحه در این چهار عرصه، واقع‌گرا بودن و غیر واقع‌گرا بودن فیلسوف اخلاق را معین می‌سازد.

واقع گرایی اخلاقی، یعنی اعتقاد به وجود عینی و خارجی داشتن ارزش‌های اخلاقی، و به تبع آن، وجود مفاهیمی همچون خوب، بد،

درست، نادرست، باید، نباید و وظیفه، که نقش حکایت‌گری از آن ارزش‌ها را بر عهده دارند.

البته این ارزش‌ها و مفاهیم حاکی از آن‌ها، از آگاهی‌ها، باورها، گرایش‌ها و امیال ما مستقلند؛ گرچه ذهن آدمی در انتزاع مفاهیم مذکور تلاشی خاص انجام می‌دهد. لازمه‌ی این تعریف و وجود عینی در نظر گرفتن برای ارزش‌ها، این است که اگر گزاره‌ای بیانگر ارزش‌های اخلاقی باشد (یعنی احکام اخلاقی)، صدق و کذب پذیر تلقی می‌گردد، و دست‌کم، برخی از این احکام، وصف صدق را به خود می‌گیرند و صادق خوانده می‌شوند.

واژه‌های کلیدی: واقع‌گرایی، واقع‌گرایی اخلاقی، مفاهیم اخلاقی، گزاره‌های اخلاقی، معرفت اخلاقی، فلسفه‌ی اخلاق.

***